

<https://doi.org/10.18778/8220-726-2.03>

MARTA MONKIEWICZ
(UNIWERSYTET WROCŁAWSKI)

„SVADHARMA” JEDNOSTKI W ŚWIETLE KONCEPCJI ASTRONOMII STAROINDYJSKIEJ

Streszczenie. Społeczeństwo wedyjskie dawnych Indii funkcjonowało w ramach dobrze zorganizowanej struktury społeczno-religijnej, w której każda osoba miała za zadanie wypełniać obowiązki (również, a może i przede wszystkim) religijne związane z przynależnością do konkretnej grupy społecznej, czyli spełniać swoją dharmę (*svadharma*). Dharmasutry (*Dharmasūtra*), czyli teksty poświęcone dharmie, wśród wielu fragmentów opisujących szczegółowo rytuały i ofiary, zawierają fragmenty uzależniające czas wykonywania czynności rytualnych od obserwowalnych zjawisk na niebie, takich jak fazy księżyca i dzienna wędrówka słońca po ekliptyce (*ṛta*). Odwołania do tych zjawisk można znaleźć m.in. w fragmentach dotyczących ofiar dla przodków, rytuałów mających na celu uzyskanie przychylności boskiej, czy wersach traktujących o podjęciu i ukończeniu studiów wedyjskich. Wszystkie te fragmenty opisują rytę, które odprawiano w celu zapewnienia sobie sukcesów we własnym życiu i wypełnianiu swoich obowiązków, czyli spełnianiem *svadharma*. Artykuł stanowi charakterystykę tych ceremonii, opartą na autorskich tłumaczeniach fragmentów tekstów źródłowych: Rygwedadžjotiszawedangi (*Rgvedajyotiṣavedāṅga*) – najstarszego sanskryckiego traktatu astronomicznego oraz Dharmasutr – kodeksów prawno-obyczajowych.

Słowa kluczowe: astronomia wedyjska, nakszatry, Dharmasutry, rytuał, dźjotisza.

Wstęp

Zycie członków społeczeństwa wedyjskiego¹ koncentrowało się na spełnianiu trzech podstawowych celów życia, którymi były: zdobycie bogactwa (*artha*), spełnianie przyjemności zmysłowych (*kāma*) oraz

¹ Społeczeństwo indyjskie żyjące w latach 1500–500 p.n.e. Okres ten uznawany jest za tożsamy z okresem przypadającym na czas kompozycji korpusu tekstów literackich o charakterze liturgicznym, zwanych Wedami (*veda*), które odgrywały wówczas znaczącą rolę

postępowanie zgodnie z obowiązkami (czy też kodeksem prawno-etycznym) wynikającymi z przynależności jednostki do konkretnej grupy społecznej, to jest spełnianie swojej dharmy (*svadharma*)². W zaspokojeniu tych celów pomagało boskie zwierzchnictwo, które uzyskiwano poprzez składanie bogom ofiar oraz oddawanie należnej im czci. Każde znaczące wydarzenie w kolejnych etapach życia³ obfitowało w rozmaite rytuały, których odprawianie miało na celu zaskarwienie sobie przychylności boskiej i powodzenia w danej sytuacji, skutkiem czego życie jednostki skupiało się wokół kultu religijnego i towarzyszących mu rytuałów, które ze szegółami opisywały kodeksy prawno-obyczajowe dawnych Indii, Dharmasutry (*Dharmasūtra*).

Gwarantem powodzenia przy odprawianiu rytów były m.in. dokładność i pieczołowita dbałość o najdrobniejsze szczegóły obrządku, począwszy od spełnienia każdej zalecanej przez kodeksy czynności rytualnej, poprawnym intonowaniu hymnów, a także przestrzeganiu odpowiedniego czasu na odprawienie ofiary. Ustalenie stosownego czasu na rytuał nie było możliwe bez znajomości astronomii, która w okresie wedyjskim sprowadzała się zasadniczo do obserwacji ruchów słońca i księżyca oraz ich położeń względem gwiazd, oraz m.in. wyznaczania na ich podstawie dat przesileni⁴.

W niniejszym artykule podjęto próbę analizy tych fragmentów kodeksów staroindyjskich, które zawierają szczegółowe reguły odprawiania rytuałów pomagających spełnić swoją dharmę (*svadharma*), a odwołujących się jednocześnie do ustalonej wiedzy astronomicznej okresu wedyjskiego. Strofy opisujące rytuały nawiązują do takich koncepcji astronomii wedyjskiej jak nakszatry, miesiące synodyczne (i gwiazdowe) oraz ścieżki słońca, które, w oparciu o tekst źródłowy, zostały scharakteryzowane w rozdziale drugim niniejszej pracy.

---

społeczno-literacką. Zob.: J. Auboyer, *Życie codzienne w dawnych Indiach*, tłum. A. Ługowski, Warszawa 1968, s. 12; por. K. Mylius, *Historia literatury staroindyjskiej*, tłum. L. Żylicz, Warszawa 2004, s. 25.

² Sanskrycki termin *dharma* jest wieloznaczny – oznacza zarówno to, co ustalone, np. jako dekret, statut, zarządzenie, jaki i bardziej ogólnie prawo czy sprawiedliwość. Terminem tym określa się również obyczaje, praktyki, nakazane postępowanie i obowiązek, a w kontekście filozoficzno-religijnym religię, cnotę, moralność, naturę, charakter, jakość lub osobliwość. Zob.: J. Auboyer, *dz. cyt.*, s. 164.

³ Indusi dzielili życie na cztery etapy (*āśrama*): studia (*brahmacarya*), stadium „pana domu” (*gṛhastha*) dedykowane założeniu rodziny, zrezygnowanie z dotychczasowego życia na rzecz losu pustelnika leśnego (*vānaprastha*) oraz żywot wędrownego ascety (*saṁnyāsa*). Zob.: *Tamże*, s. 145.

⁴ A. Weber, *The history of Indian literature*, London 1892, s. 30; por. B.V. Subbarayappa, K.V. Sarma, *Indian Astronomy*, Bombay 1985, s. 1.

Koncepcje stojące u podstaw astronomii wedyjskiej

Rygwedadžjotiszawedanga

Staroindyjska wiedza o zjawiskach na niebie, a także oparte na niej obserwacje oraz proste kalkulecje noszą miano dźjotisz⁵ (*jyotiṣa*), która poza ruchem ciał niebieskich⁶ obejmowała również „topografię” nocnego nieba. Wykładnią tej nauki jest *Dźjotiszawedanga* (*jyotiṣavedāṅga*), tj. najwcześniej skodyfikowany traktat dawnych Indii o charakterze astronomicznym, skomponowany w sanskrycie, którego treść zachowała się w dwóch recenzjach. Uznawana za starszą Rygwedadžjotiszawedanga (*Ṛgvedajyotiṣavedāṅga*, RJV) składa się z 36 wersów, późniejsza Jadźurwedadžjotiszawedanga (*Yajurvedajyotiṣavedāṅga*, YJV) z 43 (lub 45), a 29 wersów jest wspólnych dla obu tekstów (różnią się słowami lub metrum)⁷. Autorstwo obu przypisuje się mędrcom Lagadsze (*Lagadha*) lub jego uczniowi Siućjemu (*Śuci*), który najprawdopodobniej spisał nauki swojego mistrza wygłoszone w formie wykładu, co przypuszczalnie miało miejsce między V a III wiekiem p.n.e.⁸

⁵ Dźjotisz to dosłownie „nauka o ciałach niebieskich”, czyli całościowa gałąź wiedzy, która oprócz astronomii *sensu stricto* opiera się również na omenach i koncepcjach deterministycznych, zgodnie z którymi los jednostki zależy od koniunkcji ciał niebieskich z poszczególnymi gwiazdami (bądź ich skupiskami). Zob.: D. Pingree, *Jyotiṣāstra. Astral and Mathematical Literature*, [w:] *A History of Indian Literature*, t. VI, nr 4, red. J. Gonda, Wiesbaden 1973, s. 1.

⁶ Mowa tu wyłącznie o księżycu i słońcu, ponieważ astronomowie wedyjscy nie rozpatrywali planet jako obiektów, które charakteryzują się własnym ruchem. Zob.: S.M. Ashfaque, *Astronomy in the Indus Valley Civilization: A Survey of the Problems and Possibilities of the Ancient Indian Astronomy and Cosmology in the Light of Indus Script Decipherment by the Finnish Scholars*, „Centaurus” 1977, t. 21, nr 2, s. 151; por. S.N. Sen, *Astronomy*, [w:] *A Concise History of Science in India*, red. D.M. Bose, S.N. Sen, B.V. Subbarayappa, New Delhi 1971, s. 65.

⁷ D. Pingree, *dz. cyt.*, s. 3.

⁸ Badacze literatury indyjskiej nie są zgodni co do daty kompozycji Dźjotiszawedangi. Widoczny jest rozdźwięk między ustaleniami badaczy europejskich a indyjskich. Większość badaczy zachodnich datuje Rygwedadžjotiszawedangę na V–III w. p.n.e. (np.: Weber: V w. p.n.e., Pingree: V–IV w. p.n.e., Filliozat: IV–II w. p.n.e. i Max Müller: ok. III w. p.n.e.), podczas gdy badacze indyjscy mają tendencję do przesuwania w czasie dat kompozycji istotnych dla ich kultury dzieł literackich, stąd proponowane przez nich okresy sięgają od VI, nawet do XVIII w. p.n.e. (Sen: przed VII lub VI w. p.n.e., Dixit: XIV w. p.n.e., Sarma: około 1350 r. p.n.e. i Narachari Achar: ok. XVIII w. p.n.e.). Jadźurwedadžjotiszawedanga skomponowana została ok. pięciu stuleci później. Zob.: S.N. Sen, *dz. cyt.*, s. 78; por. B.N. Narahari Achar, *A Case for Revising the Date of the Vedāṅga Jyotiṣa*, „Indian Journal of History of Science” 2000, t. 35, nr 3, s. 173; por. B.V. Subbarayappa, K.V. Sarma, *Indian Astronomy. A Source Book*, Bombay 1985, s. 13; por. B.S. Dixit, *English Translation of Bharatiya Jyotih Shastra. Part I*, Delhi 1969, s. 87.

Na traktat składa się zwięzła charakterystyka kalendarza wedyjskiego opartego na pięcioletnim cyklu księżycowo-słonecznym zwanym jugą (*yuga*) i jego dalszego podziału na mniejsze jednostki, takie jak pory roku, miesiące i dni.

Nakszatry

Do wyznaczenia tych jednostek służyły obserwacje ruchu słońca i księżyca na tle nocnego nieba podzielonego na nakszatry (*nakṣatra*)⁹, których pełna lista zawarta jest w traktacie:

Aświni, Ardra, Purwaphalguni, Wisiakha, Uttarasadhya, Uttarabhadrapada, Rohini, Aślesha, Citra, Mula, Siatabhiszak, Bharani, Punarwasu, Uttaraphalguni, Anuradha, Śrawana, Rewati, Mrygasiras, Magha, Swati, Purwasadhya, Purwabhadrapada, Krittika, Puszja, Hasta, Džjesztha, Śrawisztha są częściami ekliptyki¹⁰.

*Rgvedajyotiṣavedāṅga*¹¹

Lista ta liczy sobie dwadzieścia siedem nakszatr, które dzielą pozorną ścieżkę słońca, tj. ekliptykę (*rta*), na równe części, tworząc swoisty gwiazdny układ odniesienia, w stosunku do którego można było śledzić drogę, jaką pokonywały słońce i księżyc w trakcie swojej wędrówki. Nakszatory wymienione są w losowej kolejności i za pomocą desygnatów¹². Kodyfikatorzy tekstów prawnobyczajowych odwołują się kilkakrotnie do nakszatr we fragmentach poświęconych rytuałom, wówczas stanowią punkt odniesienia dla pozycji księżyca i jego wędrówki na niebie.

⁹ Nakszatra (*nakṣatra*) to termin, który oznacza zarówno asteryzm, pojedynczą gwiazdę, skupisko gwiazd, jak i każdą z dwudziestu siedmiu równych części ekliptyki (o miarze kątowej odpowiadającej 13°20'). Dzieli się dalej na 124 części (*aṁśa*), w związku z czym pozycje księżyca i słońca podawane były z dużą dokładnością. Zob.: S.N. Sen, *dz. cyt.*, s. 79; zob.: Sarma, *dz. cyt.*, s. 15; por. P.V. Holay, *Vedic Astronomy*, Nagpur 1989, s. 17. Indyjskie nakszatry nie są zupełnie tożsame z zachodnimi konstelacjami, aczkolwiek niektóre z nich są sobie odpowiednie. Więcej o nakszatrach i ich pochodzeniu, zob.: E.M. Plunket, *Ancient Calendars and Constellations*, London 1903, s. 89–92; por. S.M. Ashfaq, *dz. cyt.*, s. 152; por. B.S. Dixit, *dz. cyt.*, s. 40; por. S.N. Sen, *dz. cyt.*, s. 71; zob.: K. Mylius, *dz. cyt.*, s. 243; por. A. Weber, *dz. cyt.*, s. 247.

¹⁰ Wszystkie tłumaczenia tekstów źródłowych pochodzą od autorki.

¹¹ RJV 14: *jau drā ghaḥ khe śve ,hī ro śā cin mū śa nyaḥ sū mā dhā ṇaḥ / re mṛ ghrāḥ svā ,po jaḥ kṛ syo ha jye śthā itṛkṣā liṅgaḥ //*.

¹² Taki zabieg literacki jest zrozumiały w świetle obyczajowości indyjskiej, zgodnie z którą członkowie najniższej warstwy społecznej – siudrowie (*śūdra*) – nie byli pełnoprawnymi uczestnikami życia religijnego, a zatem nie mogli studiować Wed, ani literatury pomocniczej, do której zalicza się tekst *džjotisz*y. Zastosowanie desygnatów pozwalało zrozumieć treść traktatu jedynie osobom wykształconym, którzy posiadali prawo studiowania wspomnianej literatury.

Miesiące, pory roku i juga

Nakszatory kojarzono przeważnie z księżycem. Jego podróż przez nie wyznaczała miesiące gwiazdowe (*nākṣatra*)¹³, a poprzez obserwację faz księżyca odmierzano miesiące synodyczne (*candramāsa*)¹⁴, które nazywano po nakszatrach, w których księżyc „rezydując” osiągał pełnię. Miesiące synodyczne dzieliły się na 30 dni księżycowych (*tithi*), przy czym pierwsze piętnaście należało do jasnej połowy miesiąca (*śukla pakṣa*), a kolejne piętnaście do ciemnej połowy miesiąca (*kṛṣṇa pakṣa*)¹⁵.

Poza oczywistym związkiem nakszatr z księżycem, służyły one również jako punkt odniesienia dla obserwacji ruchu słońca, które porusza się wzdłuż ekliptyki podczas swej dziennej wędrówki po niebie, odmierzając lata i pory roku (*ṛtu*). Rok, w trakcie którego słońce przemierzało wszystkie dwadzieścia siedem nakszatr, dzielił się na sześć pór¹⁶, a każda „pora roku [odpowiadała wędrówce słońca przez] cztery i pół części nakszatory”¹⁷, z kolei czas potrzebny słońcu na przejście przez jedną nakszatrę to „trzydzieści i pięć dziewiątych części dnia [...]”¹⁸.

Ekliptyka, czyli ścieżka słońca, dzieli się w zależności od kierunku jego ruchu na dwie części, tj. na ścieżki północną (*uttarāyaṇa*) oraz południową (*dakṣiṇāyaṇa*), i jest ściśle powiązana z początkiem i końcem pięcioletniego cyklu księżycowo-słonecznego (*yuga*), na którym opierał się kalendarz indyjski.

Kiedy słońce i księżyc wspinają się równocześnie [do tego samego punktu] na nieboskłonie w asteryzmie Wasawa, wówczas ma miejsce początek jugi, miesiąca [księżycowego] Magha, miesiąca [słonecznego] Tapas, jasnej połowy miesiąca i wędrówki słońca po ekliptyce w kierunku północnym. Kiedy słońce i księżyc [znajdują się] na początku [asteryzmu] Śrawiszthy, wówczas przemieszczają się w stronę północy, a [gdz są] w połowie [asteryzmu]

¹³ Miesiąc gwiazdowy odpowiada okresowi, w którym księżyc powraca do tego samego punktu na nieboskłonie, czyli przechodzi przez wszystkie gwiazdozbiory, a w kontekście indyjskim przez wszystkie dwadzieścia siedem nakszatr. Por. J. Waniakowa, *Polska naukowa terminologia astronomiczna*, Kraków 2003, s. 120.

¹⁴ Miesiąc synodyczny – okres pełnego cyklu faz księżyca, tzw. lunacja. Por. *Tamże*, s. 116.

¹⁵ Jasną połową miesiąca był okres, w którym księżyc przybywało, tzn. od nowiu do pełni, zaś w ciemnej połowie było odwrotnie, czyli księżyc ubywało.

¹⁶ Indyjskie pory roku to: zima (*hemanta*), wiosna (*vasanta*), lato (*grīṣma*), pora deszczowa (*varṣā*), jesień (*śarad*) i pora chłodna (*śiśira*). Zob.: S. Kak, *Astronomy and its Role in Vedic Times*, [w:] *Science and Civilization in India*, t. 4, red. G.C. Pande, Delhi 2000, s. 9; por. S.N. Sen, *dz. cyt.*, s. 74.

¹⁷ RJV 9d: [...] *cārthapañcamabhas tv ṛtuḥ //*.

¹⁸ RJV 18b-c: *sūryo dyūni trayodaśa / navabhāni ca pañcāhnaḥ [...]*.

Aśleszy, to w stronę południową. W przypadku słońca [te wędrówki rozpoczynają się] zawsze [odpowiednio] w miesiącach Magha i Śrawana¹⁹.

W powyższym fragmencie wymieniono powtarzalne zjawiska towarzyszące początkowi roku kalendarzowego wyznaczonemu przez bieg słońca, wraz z którymi cyklicznie ma miejsce początek jugi. Zaczyna się wraz z pierwszym dniem miesiąca Magha (którego początek przypada na przełom stycznia i lutego, czyli zimą), kiedy słońce rozpoczyna swoją wędrówkę po ścieżce północnej. Ponadto zarówno słońce, jak i księżyc „wkraczają” wówczas w nakszatrę Śrawiszthę. Z kolei wędrówka po ścieżce południowej rozpoczyna się w miesiącu Śrawana (rozpoczynającego się na przełomie lipca i sierpnia, w porze deszczowej), gdy oba ciała niebieskie są w połowie nakszatry Aśleszy. Dnie, w których słońce zmienia kierunek swej wędrówki, są dniami przesilen: zimowego i letniego.

Rytuały zależne od obserwacji astronomicznych

Dharmasutry

Jednymi z kodeksów prawno-obyczajowych, które regulowały kwestie dharmy, są Dharmasutry (*Dharmasūtra*), z których cztery jedynie zachowały się w całości do naszych czasów, pozostałe jedynie fragmentarycznie²⁰. Te cztery kodeksy, nazwane od imion swych kodyfikatorów, to *Āpastamba-* (ĀDhS), *Gautama-* (GDhS), *Baudhāyana-* (BDhS) i *Vāsiṣṭhadharmasūtra* (VDhS), a czas ich kompozycji jest różny i przypada na okres pomiędzy VI a I w. p.n.e. Dostarczają wiedzę dotyczącą życia, zwyczajów i ceremonii religijnych Indii starożytnych. Znajdują się w nich pouczenia dotyczące codziennych obowiązków religijnych, wykłady na temat prawa karnego i cywilnego, a także obowiązków i praw przysługujących królom i ascetom²¹.

Chociaż znaczna część Dharmasutr poświęcona jest opisom rytuałów, które członek społeczności wedyjskiej odprawiał na różnych etapach życia,

¹⁹ RJV 5–6: *svar ākramete somārkau yadā sākaṃ savāsavau / syāt tadādi yugaṃ māghastapah śuklo.yanaṃ hy udak //5// prapadyete śraviṣṭhādaṃ sūryācandramasāvudak / sārpadrhe dakṣiṇārkastu māghaśrāvaṇayoḥ sadā //6//.*

²⁰ Dotychczas kompletne tłumaczenie czterech zachowanych w całości Dharmasutr ukażało się tylko w języku angielskim, autorstwa Patricka Olivelle i wydane wraz z bogatym aparatem krytycznym, opatrzone przypisami końcowymi, komentarzami oraz indeksami nazw własnych, czy ważnych terminów sanskryckich. Zob.: P. Olivelle, *Dharmasūtras. The Law Codes of Āpastamba, Gautama, Baudhāyana, and Vasiṣṭha*, Delhi 2003.

²¹ Zob.: K. Mylius, *dz. cyt.*, s. 236.

to niewiele spośród nich powołuje się wprost (lub zawiera wytyczne warunkujące pomyślność obrzędu) na obserwacje astronomiczne i/lub poszczególne zagadnienia dźjotiszy²². Te nieliczne na ogół uzależniają ryty od pozycji księżyca na niebie, jego faz czy miesięcy synodycznych. Wśród nich są dwa ważne ryty przejścia, tożsame z sakramentami, czyli inicjacja na członka wspólnoty wedyjskiej oznaczająca początek studiów, tj. upanajana (*upanayana*) i ceremonia powrotu studenta wedyjskiego do domu po ukończeniu nauki, samawartana (*samāvartana*). Inne ceremonie będące przedmiotem niniejszej pracy, a których opisy zawierają pouczenia dotyczące czasu stosownego na odprawienie rytuału i noszące znamiona dźjotiszy, to ofiary dla przodków i obrzędy ku pomyślności.

Okres studiów

W Dharmasutrach znajdują się passusy, które określają wiek inicjacji członków poszczególnych warstw społecznych (*varṇa*). Niemniej, w żadnym z nich nie jest stwierdzone wprost, kiedy należy ów sakrament odprawić. Zamiast tego stwierdzają o jakiej porze roku zaleca się rozpoczęcie studiowania Wed, jak również ukończenie edukacji. Ponieważ upanajana inicjuje etap nauki (*brahmacarya āśrama*), można na tej podstawie założyć, że data ustalona jako rozpoczęcie studiów zbiega się z czasem inicjacji, tzn. student zaraz po sakramencie, po którym oficjalnie przynależy do społeczności wedyjskiej, opuszcza dom rodzinny, udaje się do nauczyciela i od razu podejmuje naukę²³. Kodyfikatorzy ĀDhS i BDhS dają wskazówki odnośnie przebiegu studiów, w których jednoznacznie podany jest czas podjęcia i ukończenia studiów: „Podjąwszy naukę w pełni miesiąca Śrawana [...], powinien zakończyć [ją] w dniu pełni miesiąca Tajsza albo [wówczas gdy księżyc osiąga pełnię] w nakszatrze Rohini”²⁴. „Podjąwszy [studia] w dniu pełni miesiąca Śrawana lub Aszadha, powinni zakończyć [je] w pełni miesiąca Tajsza lub Magha”²⁵.

ĀDhS zaleca, aby studia zacząć w miesiącu Śrawana (lipiec–sierpień) i zakończyć je w miesiącu Tajsza (grudzień–styczeń) lub z pełnią księżyca

²² Jest wysoce prawdopodobnym, że traktaty Lagadhy były podstawowym źródłem wiedzy astronomicznej, z której czerpali kodyfikatorzy Dharmasutr, ponieważ przez długi czas od momentu jej kompozycji była jedynym dziełem astronomicznym (a przynajmniej jedynym, które się zachowało) z epoki przed Chrystusem. Nieco późniejsze prace są Surjapradhānapti (*Sūryaprajñapti*) i Candrapradhānapti (*Candraprajñapti*), obie autorstwa Mahaviry (*Mahāvīra*) żyjącego w V w. p.n.e. Zob.: B.V. Subbarayappa, K.V. Sarma, *dz. cyt.*, s. 312.

²³ Zob.: J. Auboyer, *dz. cyt.*, s. 151.

²⁴ ĀDhS 1:9.1–2: *śrāvanyāṁ paurṇamāsyāmadhyāyamupakṛtya [...] |1| taiṣyāṁ paurṇamāsyāṁ rohiṇyāṁ vā viramet |2|*.

²⁵ BDhS 1:12.16: *śrāvanyāṁ paurṇamāsyāmāśādhyaṁ vopākṛtya taiṣyāṁ māghyāṁ utsrjeyuh.*

w nakszatrze Rohini, zaś BDhS daje alternatywę w postaci rozpoczęcia edukacji w miesiącu Aszadha (na przełomie czerwca i lipca) i ukończenia jej w miesiącu Magha (przełom stycznia i lutego). Dalej, co stwierdzają GDhS i VDhS w kwestii czasu nauki: „Podjąwszy coroczne [studia] z początkiem miesiąca Śrawana lub w pełni miesiąca Bhadrapada, [uczeń] powinien studiować hymny wedyjskie, przez cztery i pół lub pięć miesięcy lub [podczas wędrówki słońca] po ścieżce południowej”²⁶. „Następnie, początek nauki [przypada] w dniu pełni miesiąca Śrawana lub miesiąca Bhadrapada. [...] [Studia powinny trwać] przez cztery i pół lub pięć miesięcy. Od tego czasu [uczeń] powinien studiować podczas jasnych połówek miesiąca”²⁷.

Studiując uważnie powyższe wersy można zauważyć, że podobnie jak wcześniej wspomniane ĀDhS i BDhS, obie Dharmasutry również zalecają, aby edukacja świeżo upieczonego członka wspólnoty wedyjskiej rozpoczęła się w miesiącu Śrawana (lipiec–sierpień). Ponadto wspominają również o Bhadrapadzie (czyli przełomie sierpnia i września), tj. drugim miesiącu pory deszczowej, jako stosownym do rozpoczęcia studiów. Co więcej, zawężają czas przeznaczony corocznie na studia do półrocznego okresu, w którym słońce wędruje po południowej ścieżce lub też do comiesięcznych okresów wyznaczanych przez fazy księżyca (kiedy go przybywa) – okres przyrostu księżyca uważano za pomyślny czas, a więc można było podczas niego podejmować studia Wed. Jeśli przyjmie się moment rozpoczynający i kończący edukację za tożsame z, odpowiednio, porą odprawienia upanajany i samawartany, to wówczas, na podstawie przytoczonych fragmentów z Dharmasutr, można wnioskować, że upanajana powinna odbyć się w porze deszczowej lub latem, zaś samawartana w porze chłodnej lub zimą.

Składanie ofiar przodkom

Kolejnym rytuałem, zależnym od obserwacji astronomicznych były ofiary składane przodkom. Ich celem było zapewnienie rodzinie przychylności i opieki przodków, których raczono odpowiednim jadłem, np. kulkami ryżowymi lub placuszkami²⁸. Dharmasutry zalecają stanowczo, żeby rytzy dedykowane przodkom odprawiać co miesiąc, w drugiej połowie miesiąca, czyli w ciemnej połowie (gdy księżyc ubywa). „[Ryt dla przodków] ma być odprawiany co miesiąc. Preferowany [na rytuał] jest wieczór ciemnej połowy

²⁶ GDhS 16.1–2: *śravaṇādi vārṣikam proṣṭhapadīm vopakṛtyādhyīta cchandāmsi |1| ardha-pañcamānmasānpaṇca dakṣiṇāyanam vā |2|*.

²⁷ VDhS 13.1,5–6: *athātaḥ svādhyāyopākarma śrāvanyām paurṇamāsyām prauṣṭhapadyām vā |1| [...] ardhapañcamānmasānardhaṣaṣṭhānvā |5| ata ūrdhvam śuklapakṣeṣvadhīta |6|*.

²⁸ Zob.: J. Auboyer, *dz. cyt.*, s. 132.

miesiąca. Albo i ostatnie dni ciemnej połowy miesiąca. Jeśli ofiarowanie odbywa się w dowolny dzień ciemnej połowy miesiąca, to przodkowie są uradowani [...]”²⁹.

Podobnie stwierdza *Vāsiṣṭhadharmasūtra*, wedle której ofiarnik „powinien składać [ofiare] dla przodków poczawszy od czwartego dnia ciemnej połowy miesiąca”³⁰. Z kolei fragment znajdujący się w GDhS uwzględnia zarówno ciemną połowę miesiąca, jak i jeden dzień z jasnej połowy: „Powinien złożyć [ofiare] przodkom w nowiu księżyca. Albo zaczynając od piątego dnia ciemnej połowy miesiąca. Albo w dowolny inny [dzień ciemnej połowy miesiąca] zgodnie z [własnym] przekonaniem”³¹.

O ile *Gautamadharmasutra* zawęży liczbę dni dozwolonych na składanie ofiary przodkom do dziesięciu dni ciemnej połowy tygodnia (czyli o jeden dzień mniej niż zaleca *Vāsiṣṭhadharmasūtra*), o tyle Gautama jest jedynym kodyfikatorem, który zezwala na uczczenie przodków w dzień nowiu. Nów zaś rozpoczyna jasną połowę miesiąca i stanowi najprawdopodobniej obejście surowych zasad, które sformułowali poprzedni kodyfikatory. Łącznie, ofiarnik może z czystym sumieniem uciekać się pod opiekę przodków przez, co najmniej, pół miesiąca, ponieważ zgodnie z ĀDhS każdy dzień ciemnej połowy miesiąca uraduje przodków.

Rytuały ku pomyślności

Jeśli postępowanie zgodne z dharumą i składanie ofiar przodkom nie przynosiły szczęścia w podejmowanych przedsięwzięciach lub w spełnianiu pozostałych celów życia, tj. bogactwa (*artha*) i przyjemności zmysłowych (*kāma*), to można było uciec się do specjalnych rytuałów, które miały zapewnić powodzenie i boską przychylność. Ci, którzy pragnęli pomyślności powinni byli uważnie obserwować nocne niebo, ponieważ od pozycji księżyca na tle nakszatr zależało powodzenie w odprawieniu rytuału przynoszącego pomyślność. Zgodnie z dwoma fragmentami z ĀDhS, które podają szczegóły takiego rytu, księżyc powinien znajdować się wówczas w nakszatrze Tiszja. Dlatego można wnioskować, że jest ona najbardziej dobrowróbną lub najszczęśliwszą nakszatrą³². Pierwszy fragment ĀDhS stanowi, że:

²⁹ ĀDhS 2:16.4–7: *māsi māsi karyam* [4] *aparapakṣasyāparāhṇaḥ śreyān* [5] *tathā-parapakṣasya jaghanyānyahāni* [6] *sarveṣvāparapakṣasyāhassu kriyamāṇe pitṛṇprīnāti...* [7].

³⁰ VDhS 11.16: *aparakṣa ūrdhvaṃ caturthyāḥ pitṛbhyo dadyāt*.

³¹ GDhS 15.2–4: *amāvāsyaṃyāmi pitṛbhyo dadyāt* [2] *pañcamīprabhṛti vāparapakṣasya* [3] *yathāśraddham sarvasminvā* [4].

³² Por. D.M. Harness, *The Nakshatras. The Lunar Mansions of Vedic Astrology*, Delhi 2000, s. 116.

Pragnący pomyślności [powinien zrobić co następuje] kiedy [księżyc znajduje się] w Tiszji – przygotować mąkę z białej gorczycy, oczyścić nią ręce, twarz, stopy i uszy, a następnie spożyć. Jeśli [dzień jest] bezwietrzny, wówczas siedząc na siedzisku ze skóry kozy, powinien spożyć [to] w ciszy, mając twarz skierowaną na południe³³.

Oprócz wyznaczenia pory, istotne jest również przestrzeganie innych, pomniejszych, rytuałów, takich jak przygotowanie mąki z białej gorczycy, oczyszczenie ciała (co zapewne miało też wymiar duchowy) i spożycie strawy ofiarnej. Dodatkowo, jeśli księżyc przebywał w Tiszji w spokojny i bezwietrzny dzień, wówczas należało spożywać strawę siedząc bez słów na siedzisku ze skóry kozy i spoglądając w stronę południową. Rytuał ku pomyślności można było odprawiać co miesiąc, ponieważ księżyc znajdował się w Tiszji co miesiąc³⁴. Inna wersja tego rytuału znajduje się w dalszym fragmencie ĀDhS:

[Kiedy słońce porusza się] wzdłuż ścieżki północnej, a księżyc znajduje się w Tiszja nakszatrze, pragnący pomyślności powinien pościć co najmniej jedną noc jasnej połowy miesiąca [w następujący sposób:] ugotować obiatę z mleka i jęczmienia, następnie złożyć z niej ofiarę dla boga, po czym poczęstować nią bramina, po uprzednim zmieszaniu [tej obiaty] z klarowanym masłem i [na koniec] zadeklarować [swoją] czystość przez wzgląd na dobrobyt [który chce osiągnąć]. Powinien [powtarzać te czynności] każdego dnia do [czasu, gdy księżyc] znowu [znajdzie się] w Tiszji. [Kiedy będzie] po raz drugi [w Tiszji, powinien nakarmić] dwóch [braminów]. Podczas trzeciego – trzech. I tak dalej przez rok zwiększając [liczbę karmionych braminów o jeden]. [Tak czyniąc] osiągnie wielką pomyślność³⁵.

Pierwszą różnicą między oboma opisami rytuału przynoszącego pomyślność są większa szczegółowość i bardziej rozbudowany schemat czynności rytualnych zawarte we fragmencie przytoczonym powyżej. Zgodnie z nim powodzenie można osiągnąć poprzez wykonanie szeregu zaleceń składających się na jedną ceremonię w czasie, kiedy słońce przesuwa wzdłuż ścieżki

³³ ĀDhS 2:18.19–2:19.1: *tisyeṇa puṣṭikāmaḥ* [19] *gaurasarṣapāṇāmi cūrṇāni kārāyitvā taiḥ pāṇipādāni prakṣālya mukhami karṇau prāśya ca yadvāto nātivāti tadāsano 'jinami bastasya prathamāḥ kalpo vāgyato dakṣiṇāmukho bhuñjīta* [1].

³⁴ Przejście przez wszystkie nakszatry wyznaczało miesiąc gwiazdowy, w związku z czym księżyc rezydował w każdej nakszatrze w odstępnie miesiąca gwiazdowego.

³⁵ ĀDhS 2:20.3–8: *udagayana āpūryamāṇapakṣasyaikaikarātramavarārḍhyamupoṣya tisyeṇa puṣṭikāmaḥ sthālīpākāṁ śrapayitvā mahārājamiṣṭvā tena sarpiṣmatā brāhmaṇāṁ bhōjayitvā puṣṭyarthena siddhiṁ vācayita* [3] *evamaharaharā paramāt tisyāt* [4] *dvau dvitiye* [5] *trīṁstrīye* [6] *evam samvatsaramabhyccayena* [7] *mahāntaṁ poṣaṁ puṣyati* [8].

północnej, co daje sześć miesięcy w roku (od przełomu stycznia i lutego do przełomu lipca i sierpnia). Rytuał ten wymaga zachowywania postu przez co najmniej jeden dzień w ciągu dwóch jasnych tygodni, kiedy księżyc przebywa w Tiszja nakszatrze. Poza poszczeniem i przygotowaniem obiaty konieczne jest zadeklarowanie czystości, po uprzednim nakarmieniu braminów obiata z dodatkiem klarowanego masła, jęczmienia i mleka. Te czynności powinny być powtarzane co miesiąc tak, aby z każdym kolejnym powtórzeniem czynności rytualnych nakarmiony został jeden bramin więcej w porównaniu do poprzedniego odtworzenia procedury rytualnej. Z dwóch podanych opisów ten drugi jest znacznie bardziej złożony i wymagający, nie tylko ze względu na większą liczbę pomniejszych rytuałów, ale także dlatego, że ma węższe ramy czasowe.

Podsumowanie

Passusy zawierające instrukcje dotyczące rytuałów, a jednocześnie warunkujące ich odprawienie od czasu wyznaczanego za pomocą obserwacji astronomicznych, chociaż nieliczne, dają świadectwo roli astronomii wedyjskiej w spełnianiu dharmy jednostki (*svadharmy*). W niniejszym artykule scharakteryzowano pokrótce te ryty, które mają na celu zaskarbienie sobie pomyślności (bogów lub przodków) lub umożliwiają przejście pomiędzy kolejnymi etapami życia (*āśramy*) oraz, wśród wytycznych do procedury rytualnej, odwołują się do koncepcji astronomicznych epoki wedyjskiej. Rytuały pomagające spełniać swadharmę poprzez zwierchnictwo poza doczesne to ofiary dedykowane przodkom oraz ceremonie mające na celu zaskarbienie sobie opatrności boskiej. Z kolei świadectwem spełnienia swadharmy poprzez przejście między kolejnymi etapami życia są sakramenty, czyli ceremonie przejścia. Pierwszą z nich jest inicjacja (poprzedza moment podjęcia nauki) włączająca osobę do społeczeństwa wedyjskiego, kolejną jest powrót do domu po ukończeniu nauki poprzedzający wkroczenie ucznia w studium pana domu, czyli drugiego etapu życia (*gr̥hastha*). W przypadku tych obrzędów Dharmasutry podkreślają ich związek z fazami księżyca, czy pozycjami słońca i księżyca lub układem gwiazd na niebie.

Analizując treść wersów opisujących rytuały związane z okresem studiów, czyli inicjację oraz ukończenie pobierania nauk od nauczyciela, dostrzec można, że ich rytm wyznaczają jedynie pory roku. Te z kolei, zgodnie z dziełami wersetem Rygwedadźjotiszawedangi, wyznacza bieg słońca, ponieważ w trakcie jednej pory roku słońce przemierza cztery całe i połowę kolejnej nakszatry. Wytyczne regulujące porę inicjacji podają wszystkie Dharmasutry, zaś wskazówki na temat ukończenia nauk tylko ĀDhS i BDhS. W Tabeli 1

zebrano wszystkie ustalenia dotyczące czasu upanajany i samawartany, które bazują na koncepcjach dźjotisz. Przy nazwach miesięcy indyjskich podano ich gregoriańskie odpowiedniki, a także pory roku kalendarza indyjskiego, na które te miesiące przypadają.

Tabela 1

Ceremonie przejścia

rytuał	inicjacja (<i>upanayana</i>)			ukończenie studiów/ powrót do domu (<i>samavārtana</i>)	
miesiąc	Aszadha	Śrawana	Bhadrapada	Tajsza	Magha
	czerwiec/ lipiec	lipiec/ sierpień	sierpień/ wrzesień	grudzień/ styczeń	styczeń/ luty
pora roku	lato	pora deszczowa	pora deszczowa	pora chłodna	zima
<i>Dharmasūtra</i>	BDhS	ĀDhS, BDhS, GDhS, VDhS	GDhS, VDhS	ĀDhS, BDhS	BDhS

Miesiące zalecane dla upanajany to Aszadha (lato), Śrawana i Bhadrapada (oba w porze deszczowej). Z kolei Tajsza (pora chłodna) i Magha (zima) są uważane za odpowiednie dla samawartany. Zatem, zgodnie z kalendarzem, o którym poucza Rygwedadžjotiszawedanga, a także zakładając, że czas rozpoczęcia studiów i ich zakończenia można uznać za tożsame z momentem upanajany oraz samawartany, to oba te ważne momenty w życiu członka społeczności wedyjskiej mają miejsce odpowiednio w połowie roku kalendarzowego, w okolicy przesilenia letniego (*upanajana*) i z początkiem roku, w okolicy przesilenia zimowego (*samawartana*)³⁶.

Ryty służące zyskaniu powodzenia w przedsięwzięciach, czy to poprzez przychylność bogów, czy przodków, zestawiono w Tabeli 2.

³⁶ Zgodnie z RJV 5–6 juga zaczyna się co pięć lat w dniu przesilenia zimowego, który przypada zawsze w miesiącu Magha. Wówczas słońce zmienia kierunek swojej wędrówki po ekliptyce i porusza się wzdłuż północnej ścieżki. Ta wędrówka trwa pół roku kalendarzowego, wyznaczanego przez obieg słońca po ekliptyce. Charakterystykę kalendarza wedyjskiego zob.: M. Monkiewicz, *Wykład o rachubie czasu zawarty w Rygwedadžjotiszawedandze*, „Wratislaviensium Studia Classica (olim Classica Wratislaviensia) VI–VII (XXXVII–XXXVIII)” 2017–2018, s. 63–74.

Tabela 2

Rytuály odprawiane w celu zapewnienia sobie pomyślności

rytuał	ofiary dla przodków	rytuały ku pomyślności
połowa miesiąca	ciemna połowa	jasna połowa
nakszatra		Tiszja
faza księżyca	nów	
ekliptyka słońca		ścieżka północna
<i>Dharmasūtra</i>	ĀDhS, GDhS	ĀDhS

Z zestawienia instrukcji odnośnie obu rytuałów zawartych w zaprezentowanych w niniejszym artykule wersach wynika, że przy ustalaniu czasu na złożenie ofiary dla przodków, istotne było jedynie obserwowanie faz księżyca i odprawianie rytuału w ciemnej połowie miesiąca. W tym czasie księżyc ma dobry wpływ na duchy przodków, ponieważ odżywia ich swym światłem³⁷. Rytuály mające na celu wyproszenie bogów o pomyślność powinny z kolei być odprawiane w jasnej połowie miesiąca, kiedy to księżyc odżywia swoim światłem bogów, zapewne czyniąc ich bardziej podatnymi na prośby śmiertelników³⁸. Aby zwiększyć prawdopodobieństwo wyblągania u bogów o opieki, zaleca się, aby rytuały ku pomyślności odprawiać w miesiącu Tiszja. Stąd można wnioskować, że Tiszja był najbardziej dobrowróżbnym miesiącem w roku i zapewne sprzyjał podejmowaniu wielu przedsięwzięć, czy to religijnych, czy też dotyczących życia codziennego. Niewykluczone, że odpowiedzi na to pytanie udzielą dogłębne studia nad kodeksami obyczajowo-prawnymi, regulującymi życie codzienne społeczności, przeprowadzone z uwzględnieniem odwołań do kalendarza indyjskiego. Innym czynnikiem determinującym czas odprawiania rytów ku pomyślności jest obserwacja wędrówki słońca po nieboskłonie, dlatego zgodnie ze wskazówkami z *Āpastambadharmasūtra* 2:20.3 odpowiednim czasem na te czynności rytualne jest pierwsza połowa roku, gdy słońce wędruje po ścieżce północnej. Na tej podstawie wywnioskować można, że ten okres, obejmujący czas między przesileniami zimowym i letnim, uważany było za wysoce dobrowróżbny i sprzyjający ludzkiej aktywności okres w roku³⁹.

³⁷ Por. R. Dalal, *Hinduism: An Alphabetical Guide*, New Delhi 2010, s. 394.

³⁸ *Tamże*.

³⁹ *Tamże*, s. 45.

Przedstawione w artykule wersy zawierają instrukcje, niekiedy bardzo szczegółowe, zgodnie z którymi powinno się postępować, aby rytuał został należycie odprawiony i miał moc sprawczą, którą mu przypisywano⁴⁰. Co więcej, wykonawszy poprawnie czynności rytualne, które zalecali autorzy kodeksów regulujących życie obyczajowe i procedury rytualne, członek społeczeństwa wedyjskiego miał pewność, że spełnia jeden z podstawowych celów swojego życia (*svadharma*). Waga jaką przypisywano reżimowi rytualnemu oraz wiara w jego skuteczność, a także poświadczane w tekstach Dharmasutr odwołania do obserwacji i wiedzy astronomicznej, są dowodem na to, że znajomość dźjotiszy miała realny wpływ na dharmiczne (czyli zgodne z dharmą) postępowanie jednostki i kształtowała (do pewnego stopnia) obowiązki i zasady postępowania każdego z członków społeczeństwa wedyjskiego stanowiące ich „osobisty kodeks obyczajowy” (*svadharma*).

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- RJV: *Vedāṅga Jyotiṣa of Lagadha in its Ṛk and Yajus recensions: with the translation and notes of Prof. T.S. Kuppanna Sastry*, red. K.V. Sarma, New Delhi 1985.
- ĀDhS: Ikari Y., *Āpastambadharmasūtra*, [w:] GRETEL, http://gretel.sub.uni-goettingen.de/gretel/corpustei/transformations/html/sa_ApastambadharmasUtra.htm (dostęp: 3.11.2020).
- BDhS: Fujii M., Kajihara M., *Baudhāyanadharmasūtra*, [w:] GRETEL, http://gretel.sub.uni-goettingen.de/gretel/corpustei/transformations/html/sa_baudhAyanadharmasUtra.htm (dostęp: 3.11.2020).
- GDhS: Watase N., *Gautama: Dharmasūtra*, [w:] GRETEL, http://gretel.sub.uni-goettingen.de/gretel/corpustei/transformations/html/sa_gautama-dharmasUtra.htm (dostęp: 12.11.2020).
- VDhS: Fushimi M., *Vāsiṣṭhadharmasūtra*, [w:] GRETEL, http://gretel.sub.uni-goettingen.de/gretel/corpustei/transformations/html/sa_vAsiSThadharmasUtra.htm (dostęp: 27.11.2020).

Opracowania

- Auboyer J., *Życie codzienne w dawnych Indiach*, tłum. A. Ługowski, Warszawa 1968.
- Ashfaque S.M., *Astronomy in the Indus Valley Civilization: A Survey of the Problems and Possibilities of the Ancient Indian Astronomy and Cosmology in the Light of Indus Script Decipherment by the Finnish Scholars*, „Centaurus” 1977, t. 21, nr 2, s. 149–193. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0498.1977.tb00351.x>.

⁴⁰ Rytualem przypisywano niekiedy pewnego rodzaju „magiczne” przymioty, tzn. wierzono, że tylko należyte odprawienie go jest w stanie zapewnić jego skutki, a każdy, nawet najdrobniejszy błąd, może zniweczyć jego moc, a nawet przynieść negatywne skutki. Por. J. Auboyer, *dz. cyt.*, s. 31.

- Dalal R., *Hinduism: An Alphabetical Guide*, New Delhi 2010.
- Dixit B.S., *English Translation of Bharatiya Jyotiḥ Śāstra. Part I*, Delhi 1969.
- Harness D.M., *The Nakshatras. The Lunar Mansions of Vedic Astrology*, Delhi 2000.
- Holay P.V., *Vedic Astronomy*, Nagpur 1989.
- Kak S., *Astronomy and its Role in Vedic Times*, [w:] *Science and Civilization in India*, t. 4, red. G.C. Pande, Delhi 2000.
- Monkiewicz M., *Wykład o rachubie czasu zawarty w Rygwedadžjotiszawedandze*, „Wratislaviensium Studia Classica (olim Classica Wratislaviensia) VI–VII (XXXVII–XXXVIII)” 2017–2018, s. 63–74.
- Mylius K., *Historia literatury staroindyjskiej*, tłum. L. Żylicz, Warszawa 2004.
- Narahari Achar B.N., *A Case for Revising the Date of the Vedāṅga Jyotiḥ Śā*, „Indian Journal of History of Science” 2000, t. 35, nr 3, s. 173–183.
- Olivelle P., *Dharmasūtras. The Law Codes of Āpastamba, Gautama, Baudhāyana, and Vasiṣṭha*, Delhi 2003.
- Pingree D., *Jyotiḥśāstra. Astral and Mathematical Literature*, [w:] *A History of Indian Literature*, t. VI, nr 4, red. J. Gonda, Wiesbaden 1973.
- Plunket E.M., *Ancient Calendars and Constellations*, London 1903.
- Sen S.N., *Astronomy*, [w:] *A Concise History of Science in India*, red. D.M. Bose, S.N. Sen, Subbarayappa B.V., New Delhi 1971.
- Subbarayappa B.V., Sarma K.V., *Indian Astronomy. A Source Book*, Bombay 1985.
- Waniakowa J., *Polska naukowa terminologia astronomiczna*, Kraków 2003.
- Weber A., *The history of Indian literature*, London 1892.

Marta Monkiewicz

“SVADHARMA” OF AN INDIVIDUAL IN THE LIGHT OF OLD HINDU ASTRONOMICAL THOUGHT

Vedic society of ancient India was a well-organized socio-religious structure in which each person was supposed to fulfil (mostly, or perhaps above all) religious duties, defined by person's own social status within a particular social group, that is, to fulfil his *svadharmā*. *Dharmasūtras*, texts on dharma, contain many passages specifying in detail how to perform rituals and sacrifices, and among them there are few verses which make the time of performing ritual activities dependent on observable phenomena in the sky, such as the phases of the Moon and the Sun's daily journey through the ecliptic (*rta*). References to these insights can be found, among others in the passages on ancestral sacrifices, rituals for prosperity, and ceremonies performed while commencing and concluding Vedic studies. All describe rites performed in order to be successful in one's own life and in the accomplishment of one's duties, i.e. realisation of *svadharmā*. The article gives a description of these rites, based on the original translations of chosen fragments of the source texts: *Rgvedajyotiḥśāvedāṅga* – the oldest Sanskrit astronomical treatise, and *Dharmasūtras* – codes on the law, dharma and morality.

Keywords: Vedic astronomy, *nakṣatras*, *Dharmasūtras*, rites, *jyotiḥśā*.